

The background of the cover is a photograph of a young child with dark skin, wearing a green and yellow shirt, drinking from a blue plastic cup. The child's face is partially obscured by the cup, and they are looking directly at the camera with a serious expression. The lighting is dramatic, with the child's face and the cup highlighted against a dark background.

interpretatie

Tijdschrift voor bijbelse theologie

Begin

*God begon met
het geweld*

Heeft Ezechiël God gezien?

Atheïsten gefascineerd door de Bijbel

jaargang 20 | januari 2012

Begin van natuur of begin van cultuur? Het Verdrongen Land van Saeftinghe

Fotograaf

Raymond Rutting

De redactie heeft mij gevraagd bij wijze van proef beeldredacteur van *Interpretatie* te worden. Een hele eer. Op mijn voorstel gaan we proberen per nummer steeds één foto voor u voor te stellen. Gegeven het thema en de artikelen speur ik in het oeuvre van hem of haar naar bruikbare beelden.

Deze eerste keer zetten we hoog in, en wel met Raymond Rutting. Deze *Volkskrant*-foto reist de hele wereld over op zoek naar nieuws en naar beelden die het verhaal achter het nieuws vertellen. Bij de zoektocht naar foto's voor in dit nummer viel het ons op hoeveel nieuwsfoto's eerder over 'een einde' dan over 'een begin' gaan. Toch denken we erin geslaagd te zijn een grote verscheidenheid aan

'begin'-beelden aan u voor te leggen. Om zo niet alleen woorden met u te delen, maar om ook uw oog te strelen en, naar wij hopen, uw gedachten te stimuleren. Mede namens Raymond wens ik u naast veel leesplezier ook de nodige inspiratie toe bij het kijken naar zijn interpretatie van 'begin'.

Herman Heijn

Illustratie omslag: Begin verschilt, Mary Kaku, Juba, Soedan uit: Oog op Afrika

Raymond Rutting is vast verbonden aan *de Volkskrant*. In 1997 en 2004 werd hij uitgeroepen tot 'fotojournalist van het jaar'. Hij heeft diverse boeken gepubliceerd, waaronder *The Art of News*, *Oog op Afrika* en, samen met Sacha de Boer, *Tegenpolen*. Ook is er een deel van de 20-delige serie *Grote Fotografen* aan hem gewijd.

De expositie *Tegenpolen*, met foto's van Rutting en De Boer, is tot en met 4 februari te zien in De Gang, Grote Houtstraat 43 in Haarlem. De foto's worden op 4 februari geveild. De opbrengst gaat naar Fair Climate Project in India.

Web: *The Art of News Foundation* (www.theartofnews.nl)

Van de redactie

Wat u nu in handen hebt, is een begin. Na negentien jaargangen gaat *Interpretatie* een nieuwe fase binnen. Het is een jongvolwassene geworden, een wereld aan mogelijkheden ligt open. Na het monochrome lila en donkerblauw van een tamelijk strenge jeugd, die ook doorklonk in de cadans van de artikelen (allemaal van gelijke lengte), heeft het blad nu kleur op de wangen en een geschakeerd innerlijk leven van grote en kleinere, strengere en speelsere bijdragen. De redactie hoopt van harte dat de lezer deze jongeling in het hart zal sluiten, en hem het krediet zal geven waaraan elke beginner behoefte heeft. 'Begin' is het toepasselijke thema van deze aflevering. Bob Becking, Sam Janse, Ad van Nieuwpoort, Wim Weren en Piet van Veldhuizen hebben elk een bijbels begin onder de loep genomen: de eerste zin van Genesis, de openingszinnen van Paulus' brieven, het Hebreeuwse woord voor 'begin', de eerste woorden van Jezus, en de vraag wie er volgens Genesis 4 aan het begin staat van de geweldsspiraal. In de Kroniek laat Kees Posthumus zien dat het om ons heen ritselt van beginnende dingen.

Er zijn ook beginnende rubrieken: bij het oecumenisch leesrooster (Johannes Lust over Ezechiël), en over academische theologie (de dissertatie van Rudy Van Moere). En op de achterkant een dispuut waarin twee theologen over een stelling van mening verschillen.

Nieuw is ook dat per aflevering een spraakmakende fotograaf het leeuwendeel van de beelden zal leveren, zodat de foto's een verhaal op zich vormen.

Ten slotte: op onze site www.interpretatie.nl vindt u een register van bijbelteksten in alle jaargangen.

Begin

In dit nummer

4 Ook dit begin is moeilijk Over de vertaling van de eerste zin in het Oude Testament Bob Becking	28 Gods communicatie-medewerkers Openbaring voor en door mensen Marieke den Braber
8 Paulus: vent in vorm De inzet van zijn brieven Sam Janse	30 HIJ begon! God en de geweldsspiraal in Genesis 4 Piet van Veldhuizen
12 'In den beginne' Bijbels grondwoord in de praktijk Ad van Nieuwpoort	34 Kroniek: Mario en Menno Kees Posthumus
15 Jezus' eerste woorden volgens de evangelisten Wim Weren	37 Leesrooster: De man die bijna God zag Visioenen in Ezechiël Johan Lust
20 Waarom de een wel en de ander niet? Over moeders en dochters in Kronieken Willien van Wieringen	41 Zevende atheïsten Ongelovige fascinatie voor God en Bijbel Eeuwout van der Linden

En verder

- 2 Over de fotograaf**
- 11 Signalement**
- 19 Cultuur**
Museumnacht in de Laurenskerk
- 23 Over het beeld**
- 26 Proefschrift**
Hans Snoek bespreekt het proefschrift van Rudy Van Moere
- 44 Recensies**
- 47 Colofon en vooruitblik**
- 48 Debat**
Bijbelse theologie begint nu pas!

Ook dit begin is moeilijk

Over de vertaling van de eerste zin in het Oude Testament

‘In den beginne schiep God ...’, zo luidt – zij het met enige variatie – in veel Bijbels de vertaling van de eerste drie woorden uit Genesis 1. Die eensgezindheid verbloemt echter een probleem. Ik zou beter zelfs kunnen zeggen dat een twaantal problemen onzichtbaar zijn gemaakt. Het eerste probleem zit in het bepaalde lidwoord. Wanneer bijvoorbeeld de *Herziene Statenvertaling* met ‘In het begin ...’ vertaalt, dan komt de vraag op hoe bepaald dat begin is. Het tweede probleem zit in het werkwoord ‘scheppen’. Is het Hebreeuws wel goed weergegeven door een creatieve daad van God te veronderstellen? Op beide problemen wil ik ingaan.

Het eerste woord van de Bijbel luidt in het Hebreeuws *beresjit*. Dit woord is een zelfstandig naamwoord *resjit*, ‘begin, hoofd, aanvang’, waaraan een voorzetsel *be*, ‘in, met, door’, is verbonden. Het probleem zit hem dan in het nietige klankdeel /e/ – een bijna onhoorbaar uitgesproken klank.

Ik zal de lezer niet vermoeien met

technische grammaticale details, maar waar het op neerkomt, is het volgende. In het woord *beresjit* ontbreekt een lidwoord. ‘In het begin’ zou in het Hebreeuws *baresjit* moeten zijn. Nu staat er ‘In een begin’. Dat kan twee dingen betekenen.

Ten eerste kan hier een onbepaald begin bedoeld zijn. De betekenis

daarvan is dan dat volgens de bijbelschrijver de ‘schepping’ niet op een bepaalde uitrekenbare dag plaatsvond, maar geplaatst moet worden in de mistige ochtendschemer van de geschiedenis. Zo gezien is *beresjit* het

Hebreeuwse equivalent van uitdrukkingen als: ‘Lang, lang geleden ...’ en ‘Er was er eens ...’

Er bestaat echter nog een andere mogelijkheid. Die wil ik via een omweg uitleggen. Het Hebreeuws kent geen naamvallen. Om een zinsdeel als ‘de hand van het meisje’ in die taal te kunnen zeggen is er een mogelijkheid die heel deftig ‘status constructus-status absolutus-verbinding’ heet. In tegenstelling tot het Nederlands – van het meisje – of het Duits – *des Mädchens* – verandert er in het Hebreeuws dan niets aan het tweede woord in het zinsdeel. In het Hebreeuws verandert er iets aan het eerste woord van het zinsdeel. Dat nu kan het geval zijn bij *beresjit*. Heel letterlijk vertaald staat er dan ‘In het begin van ...’ De grote moeilijkheid is echter dat je na die vorm een zelfstandig naamwoord zou verwachten: ‘In het begin van ... het jaar’, of iets dergelijks. Er volgt echter een omschrijvende werkwoordsvorm ‘God schiep’. Hoe kan dat dan?

In 2008 heeft Richard Holmstedt een elegante oplossing voor dit probleem aangedragen. Hem was opgevallen dat een status constructusvorm – zoals *beresjit* – ook gevolgd kan worden door een betrekkelijke of omschrijvende bijzin. Dat leidt tot een vertaling als ‘In het begin van het scheppen door God ...’ Zijn voorstel is mogelijk niet het einde van alle tegenspraak, maar biedt wel een heldere grammaticale verklaring voor de eerste zin van de Bijbel.

Beide mogelijkheden – zowel ‘In een begin’ als ‘In het begin van het scheppen door God ...’ – leiden weg van de opvatting dat het in Genesis 1 gaat om een absoluut begin van de tijd. De auteurs van Genesis 1 waren de mening toegedaan dat God op een niet nader bepaald moment begon met handelen. Hier wankelt dus de oerknalachtige theologie van een schepping uit het niets.

Scheppen, scheiden of construeren?

Ongeveer twee jaar geleden kopte het dagblad *Trouw* op de voorpagina met de mededeling dat de eerste zin van de Bijbel onjuist zou zijn. Bedoeld werd uiteraard dat die eerste zin traditioneel onjuist vertaald zou zijn. Aanleiding daartoe was de oratie van Ellen van Wolde aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Waar gaat het om?

In het eerste vers van het boek Genesis wordt het werk dat God verricht in het geheel van Genesis 1:1-2:4 samengevat in het containerbegrip *bara*. Dit Hebreeuwse werkwoord wordt in vertalingen veelal weergegeven met een vorm van ‘scheppen, maken’. Deze opvatting bestond reeds in de Oudheid. In de Oudgriekse Septuagint is met ‘hij maakte’ vertaald en in de

In het begin schiep
God de hemel en de aarde.
De aarde was nog woest en
doods, en duisternis lag over
de oervloed, maar Gods geest
zweefde over het water
(Gen. 1:1 en 2).

Een bescheiden begin: microkredietproject in Senegal

Latijnse Vulgata met 'hij schiep' (*creavit*). Vrijwel alle hedendaagse vertalingen vertalen met een vorm van 'scheppen' of 'maken'. Deze vertaling bergt een mogelijk misverstand in zich, namelijk dat in Genesis 1 sprake zou kunnen zijn van een visie op het begin als een *creatio ex nihilo*, een schepping van iets uit niets. De idee van 'iets uit niets' past echter meer bij een Griekse wereldbeschouwing en wordt daarom vanwege haar vreemdheid aan het oudoosterse denken zelden meer in Genesis 1 gelezen.

In haar oratie heeft Ellen van Wolde de stelling verdedigd dat het Hebreeuwse werkwoord *bara* het beste met 'scheiden' zou kunnen worden vertaald. Haar voorstel is gebaseerd op een combinatie van taalkundige, exegetische en vergelijkende methodes. Taalkundig volgt zij het voetspoor van de cognitieve grammatica zoals door Ronald Langacker ontworpen. Vervolgens trekt zij vergelijkingen met oudoosterse scheppingsmotieven, met name uit Mesopotamië. Als voorbeeld noem ik de proloog op de mythe van Gilgamesh, Enkidu en de Onderwereld:

1. Destijds, in lang vervlogen dagen, in die nachten in die ververleden nachten, in die jaren, in die lang vervlogen jaren...
8. Toen de hemelen werden afgescheiden van de aarde;
9. Toen de aarde afgeperkt werd van de hemelen;
10. Toen de roep van de mensheid werd gevestigd;
11. Toen Anu de hemelen voor zichzelf genomen had;

12. Toen Enlil de aarde voor zichzelf genomen had;
13. Toen de onderwereld aan Ere kigala als een gift gegeven was;

Exegetisch gaat Van Wolde de verschillende plaatsen in Genesis 1 langs waar het werkwoord *bara* voorkomt, om te zien of de betekenis 'scheiden' niet beter past dan de klassieke vertaling 'scheppen'. Onder 'scheiden' verstaat zij daarbij in feite 'differentiëren', dat wil zeggen in twee of meer zelfstandige delen uiteenleggen wat oorspronkelijk een samenhang vormde. Zo wordt de oorspronkelijke eenheid 'mens' uitgesplitst in mannelijke en vrouwelijke wezens.

Marjo Korpel en ik hebben geprobeerd aan te tonen dat het voorstel van Van Wolde niet houdbaar is. Daarbij hebben we onder andere de volgende argumenten in stelling gebracht: Vanuit een etymologisch standpunt bezien staat haar voorstel zwak. Er zijn geen werkwoorden in verwante Semitische talen die verwant zijn aan *bara* en die de betekenis '(onder)scheiden' hebben.

De weergave van *bara* met 'scheiden, differentiëren' houdt geen rekening met het gegeven dat in Genesis 1 dit werkwoord niet met voorzetsels die op scheiding of onderscheiding wijzen, is verbonden. Wanneer de tekst de uitdrukking *bara min*, 'scheiden van ...' had bevat, dan was de positie van Van Wolde sterker geweest. Opvallend genoeg zijn dit soort voorzetsels wel aanwezig in de Mesopotamische teksten die Van Wolde als comparatief bewijsmateriaal aanvoert, zoals in

Een bescheiden begin: microkredietproject in Ethiopië

regel 8 van bovengenoemde Mesopotamische tekst. In tegenstelling tot wat Van Wolde beweert, komt het onvoltooid deelwoord van het werkwoord *bara* wel voor in het Oude Testament en is er bijgevolg in de Hebreeuwse Bijbel sprake van een schepper.

Een overzicht van parallellismen, woordparen en synoniemen maakt duidelijk dat het werkwoord *bara* deel uitmaakt van een semantisch veld dat over ‘bouwen, constructie, maken’ gaat. Met een semantisch veld wordt een groep woorden bedoeld die, hoewel ze niet geheel dezelfde betekenis hebben, toch op een of andere manier bij elkaar horen. ‘Oog’ en ‘teen’ zijn uiteenlopende woorden, maar behoren allebei tot het semantische veld ‘menselijk lichaam’.

In de Hebreeuwse Bijbel is er geen zin te vinden waarin het werkwoord *bara* zinvol met ‘scheiden’ kan worden vertaald.

In hetzelfde artikel hebben wij een alternatief verwoord. Het viel ons op dat binnen de Hebreeuwse Bijbel het werkwoord *bara* alleen voorkomt in relatief late teksten. In een oudere tekst zoals Genesis 14:19, 22, wordt het werkwoord *qanah* gebruikt. Dit werkwoord betekent zowel ‘gewinnen, verwekken’ als ‘scheppen’. Het heeft oude wortels in de West-Semitische talen, waarin het zowel op menselijke als op goddelijke daden kan wijzen. In Ugarit heet de hoofdgod El ‘Schepper en heer van de goden’. Als moeder van de goden wordt Athiratu *qnyt* ‘ilm, ‘Scheperster van de goden’, genoemd. De nadere godsbevestiging ‘El de schepper van de aarde’ komt ook voor in een Fenicische inscriptie uit de achtste eeuw en wel in de volgende vervloeking op mogelijke slechte daden: ‘Laat dan Baalshamem en El-de-schepper-van-de-Aarde en de eeuwige zon en het gehele geslacht van de godenzonen dat koninkrijk en die koning uitwissen.’ Ook op een Hebreeuws ostrakon uit de zesde eeuw uit Jeruzalem komt deze aanduiding voor. Elders in het Oude Nabije Oosten nam Baäl deze titel van El over. Naar alle waarschijnlijkheid beschouwden de Kanaänieten Ilu/El als de god

die verantwoordelijk was voor de scheiding van de ‘grote wateren’. Deze differentiërende handeling wordt echter nooit aangeduid met het werkwoord *qny*, ‘scheppen’.

In de loop van de geschiedenis van Oud Israël is het gebruik van het werkwoord *qanah* voor Gods handelen aan het begin vanwege de ambiguïteit gaandeweg in onbruik geraakt. Klaarblijkelijk wilde men een werkwoord dat óók naar de voortplanting kon verwijzen, vermijden. De gedachte echter dat Jhwh/God aan het begin optrad als schepper van hemel en aarde, werd telkens weer verwoord – zie, naast Genesis 1:1, onder andere Exodus 20:11, Jesaja 40:22; 42:5; 45:18, Zacharia 12:1, Psalm 8:4; 134:3. Klaarblijkelijk ontstond de noodzaak op een manier over de schepping te spreken die elke mogelijkheid van menselijke activiteit uitsloot. De schrijvers waren op zoek naar een term die aansloot bij de concepten van goddelijke heiligheid, verhevenheid en ondoorgrondelijkheid.

Tegen deze achtergrond is een specificatie van de betekenis van het werkwoord *bara* te begrijpen en ook te constateren. Als gevolg van deze toespitsing werd het werkwoord *bara* alleen nog maar gebruikt met JHWH als onderwerp van de zin. Genoemd werkwoord had naar alle waarschijnlijkheid de oorspronkelijke betekenis ‘construeren, bouwen’. Waar en wanneer de specificatie van de betekenis heeft plaatsgevonden, is niet te achterhalen. Een discussie van de mogelijke posities voert te ver voor deze bijdrage. Zij zal vermoedelijk vlak voor de Babylonische ballingschap vorm hebben gekregen. Anders gezegd: de voorkeur voor het gebruik van het werkwoord *bara*, ‘scheppen’, in Genesis 1, is een voorbeeld van een theologisch gemotiveerd ‘neologisme’. De keuze voor deze specifieke betekenis van dit werkwoord is mede ingegeven door de gedachte om al te mensvormige beschrijvingen bij de verwoording van Gods daden aan het begin te vermijden. Het gebruik van dit werkwoord veronderstelt niet de gedachte van een *creatio ex nihilo*.

In de Hebreeuwse Bijbel zijn drie modellen voor schepping aan te wijzen. Elk van die drie modellen bevat elementen die ook elders in het Oude Nabije Oosten zijn aan te treffen. Bovendien zijn verbanden te leggen met de scheppingsfolklore van alle eeuwen en alle plaatsen, zoals in het prachtige boek van Mineke Schipper staat te lezen. Die modellen zijn: schepping door het woord, schepping als constructie – met metaforen van de bouwer, de smid en de pottenbakker – en *creatio continua*, dat wil zeggen de gedachte van een voortgaande activiteit van God in de geschiedenis.

Klaarblijkelijk wilde men een werkwoord vermijden dat ook naar de voortplanting kon verwijzen

Deze modellen sluiten elkaar niet wederzijds uit. Het enige model van schepping zoals bekend uit het Oude Nabije Oosten, dat in Israël werd afgewezen, is het model van schepping door procreatie. Vandaar de vervanging door het meer theologische werkwoord *bara* van het oudere, maar dubbelzinnige werkwoord *qanah*.

Tot slot: deze visie op de aard van het scheppend handelen van God aan het begin past goed binnen de priesterlijke theologie. Deze theologie is georiënteerd op de tempel. Bij het lezen van Genesis 1 moet men maar denken aan de hamers en de beitels van de werklieden die in de tijd van Ezra en Nehemia de tempel opnieuw bouwden. Zoals de tempel gebouwd was door mensenhanden, zo heeft JHWH de kosmos geconstrueerd als zijn tempel. Ter vermijding van al te zeer mensvormige taal werd het werkwoord *bara* gebruikt en niet het standaardwerkwoord voor 'bouwen', *banah*. De kosmos in Genesis 1 wordt dus gezien als Gods constructie van de werkelijkheid, die vanwege haar goedheid moet worden geprezen. Zij wordt bezongen om haar goedheid. Genesis 1 zie ik namelijk als een loflied op Gods constructie van de werkelijkheid.

Alle begin is moeilijk

De openingszin van de Bijbel lijkt eenvoudig, maar is niet gemakkelijk te begrijpen. Ik zou hem een beetje vrij willen vertalen met: Toen God begon met de opbouw van hemel en aarde, was de aarde nog woest en ledig ... Zoals alle goede openings-

zinnen is ook deze eerste zin een wegwijzer en een smaakmaker. Zij wijst de weg door de Schrift en maakt benieuwd. Want de lezer, ik in ieder geval, wil te weten komen hoe de hemel en de aarde verder werden opgebouwd en hoe de stilte van het begin werd opgevuld met geluid en beweging. Ik kan hetzelfde ook anders zeggen: Lang, lang geleden is het decor gebouwd, waarop nog steeds het spel van de geschiedenis zich afspeelt.

Prof. dr. B.E.J.H. Becking is hoogleraar Religiewetenschap en Theologie aan de faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Utrecht.

Literatuur

- B. Becking & M.C.A. Korpel, To Create, to Separate or to Construct: An Alternative for a Recent Proposal as to the Interpretation of the Verb *bara* in Genesis 1:1-2:4a, *Journal of Hebrew Scriptures* 10 (2010), # 3
http://www.arts.ualberta.ca/JHS/Articles/article_131.pdf
- R.D. Holmstedt, The Restrictive Syntax of Genesis i 1, *Vetus Testamentum* 58 (2008), 56-67.
- M. Schipper, *In het begin was er niemand: Hoe het komt dat er mensen zijn*, Amsterdam: Bert Bakker 2010.
- M.S. Smith, *The Priestly Vision of Genesis 1*, Minneapolis: Fortress Press 2010.
- E.J. van Wolde, Why the verb *bara* does not mean 'to create' in Genesis 1, *Journal for the Study of the Old Testament* 34 (2009), 3-23.

Actuele boeken van Meinema

Samengesteld door Gerard Dekker
Dietrich Bonhoeffer

Een thematisch dagboek

De 366 in dit dagboek bijeengebrachte tekstfragmenten zijn ontleend aan de nieuwste uitgave van zijn verzameld werk en beslaan de gehele breedte en diepte van zijn gedachte-wereld. Ze zijn systematisch gerangschikt: elke maand een bepaald thema.

€ 25,00

Tjeu van den Berk

Het oude Egypte: bakermat van het jonge christendom

Waar komen die typisch on-joodse thema's in het christendom vandaan? Een drieëne godheid, een kind dat uit een maagd geboren wordt, god en mens is, sterft, afdaald in de onderwereld en na drie dagen verrijst. Van den Berk toont aan: de mythe van Christus is een geschenk van de Nijl.

€ 22,50

[@meinema.nl](https://twitter.com/meinema)

Verkrijgbaar bij de boekhandel en via

www.uitgeverijmeinema.nl